

AZ EGYHÁZI KÖNYVTÁRAK A KÖZMŰVELŐDÉSBEN

SZABÓ GYÖRGY

A Magyarországon működő és az egyes vallási felekezetek által fenntartott egyházi könyvtárak tevékenységükkel és hatásukkal szerves részét képezik a mai magyar könyvtár- és közművelődésügynek. Mindez annak a nemes történelmi hagyománynak a következménye és folytatása, melynek e könyvtárak örökösei s egyúttal elkötelezettjei. A katolikus, református, evangélikus könyvtárak, mint kollégiumi ill. iskolai könyvtárak a múltban is művelődési centrumok voltak, az őket fenntartó iskolaintézménnyel együtt.

A sárospataki és pápai kollégiumok államosításával (1952) könyvtáraik bázis nélkül maradtak, így egyházkerületi tulajdonba mentek át. Ezzel indult meg a négy legnagyobb református gyűjtemény (a debreceni, a sárospataki, a pápai, a pesti) egyházkerületi tudományos gyűjteménnyé szerveződése. A történelem által támasztott kezdeti nehézségek ellenére úgy érzem, hogy az egyházi könyvtárak gyorsan átértézték új szerepkörüket és sikerrel illeszkedtek be a magyar művelődés egészébe.

Az egyházi könyvtárak közművelődési-könyvtári funkciói széles körűek és nagyon is tág határok között mozognak. E funkciók határai a pozitívan értelmezett turisztikától a tudományos kutatásokig terjednek. Úgy a református, mint a többi egyházi könyvtárak évente több százezer látogatót fogadnak ódon falaik közé, s jelentős művelődési értékeket közvetítenek a széles nyilvánosság számára. Amikor Debrecenben Csokonai Vitéz Mihályról vagy Móriczról, Sárospatakon I. Rákóczi Györgyről, Lórántffy Zsuzsannáról, Comeniusról vagy a Wesselényi-összeesküvésről, Pesten Ráday Gedeonról vagy Adyról, Pápán Petőfiről és Jókairól hallanak a látogatók, akik többségükben fiatalok és diákok, akkor a magyar múlttal, nemzeti történelmünkkel kerülnek személyes kapcsolatba.

Az állami tudománypolitikai célkitűzések megvalósítása a közművelődés előbbrelépését szolgálja. Az egyházi könyvtárak részvétele a tudományos kutatásban, s e kutató-feltáró munkák minél hatékonyabb támogatása az egyházi gyűjtemények részéről, a mai magyar tudománypolitika és közművelődésügy érdeke, sőt elvárása is.

Az egyházi könyvtárak mai helyzetének megítéléséhez szükséges megismernünk államunk és kulturális kormányzatunk egyházi könyvtárügyre vonatkozó megállapításait, melyek a magyar könyvtárügy e sajátos és nagy értéket képviselő területének jogi szabályozását próbálják megoldani.¹ Ezek az állásfoglalások azért is jelentősek, mert jelentős szemléletváltozást tükröznek. A korábbi évtizedekben az egyházi könyvtárügy a magyar könyvtárügy perifériáján vegetált, erejéből csak a létfenntartásra futotta, hisz szakmai, erkölcsi vagy anyagi támogatásban nem részesült. Az 1960-as évek második felétől ezek a jogszabályok igyekeznek ezt a korábbi téves szemléletet jóvátenni. Ma már szükségtelen hangoztatni azt a tényt, hogy az egyházi könyvtárak a magyar történelem és művelődés-

történet mily gazdag tárházát jelentik, hisz ez a felső fórumok és a tudományos közvélemény előtt teljesen világos és nagyra értékelt.

A rendeletek sorából kiemelkedik az Elnöki Tanács 1976/15. sz. törvényerejű rendelete a könyvtárakról, amely kimondta, hogy az egyházi könyvtárak nem közkönyvtárak, hanem jogi személyek által fenntartott könyvtárnak minősülnek.² Az egyházi könyvtárak működését és azok működési feltételeit az ágazati miniszter (vagyis a művelődési miniszter) figyelemmel kíséri és a fenntartó szervvel egyetértésben előmozdítja azok tudományos célú hasznosítását.³ A rendelet arra is lehetőséget biztosít, hogy az egyházi könyvtárak tudományos könyvtárrá minősíthetők, amennyiben szakmai állapota, személyi-technikai ellátottsága, az általa nyújtott szolgáltatások színvonala erre predestinálja. A 28. § 4. pontja leszögezi, hogy a könyvtárnak nem minősülő jogi személyek által fenntartott könyvtárak állami felügyeletét a kulturális miniszter látja el. Az egyházi könyvtárak tudományos könyvtárrá minősítéséről szintén a kulturális miniszter az Állami Egyházügyi Hivatal elnökével egyetértésben határoz.⁴

A Kulturális Miniszter 5/1978. számú rendelete a könyvtári rendszer szervezetéről és működéséről kimondja, hogy a tudományos könyvtárak I. osztályába csak a szakterületi vagy területi együttműködési kör központi könyvtári feladatainak ellátására kijelölt könyvtár sorolható, ami azt is jelenti, hogy egyházi könyvtárak ebbe a minősítési kategóriába nem sorolhatók, legyenek azok erre esetleg bármennyire alkalmasak is.

A Magyarországi Református Egyház négy egyházkerületi gyűjteménye közül három, a Tiszántúli Egyházkerület debreceni, a Tiszáninneni Egyházkerület sárospataki, és a Dunamelléki Egyházkerület budapesti Ráday könyvtára az elmúlt időszakban már megkapta az egyházi könyvtárak számára elérhető legmagasabb, II. osztályú tudományos könyvtárrá való minősítést, ami a református egyházi könyvtárügy magas szintű tudományos munkáját jelzi.

Az Országos Református Gyűjteményi Tanács (a református könyvtárak, levéltárak, múzeumok irányító és koordináló központi szerve) a Művelődési Minisztériummal ill. az egyházi könyvtárak módszertani gondozásával és szakmai támogatásával, valamint felügyeletével megbízott Országos Széchényi Könyvtárral együtt azon van, hogy szakmailag a negyedik egyházkerületi könyvtár, a Dunántúli Református Egyházkerület pápai könyvtára is mielőbb érdemessé váljon erre a tudományos minősítésre. Megemlítendő a kecskeméti egyházközség könyvtára, mely a Ráday könyvtár felügyelete alatt fejt ki tevékenységét és érdekes, eredeti színfoltja a magyar, s ezen belül a református könyvtári életnek.

Jelentős az egyházi könyvtárak közművelődési szerepére nézve az a megállapítás, hogy azok az egyházi könyvtárak, amelyek a tudományos kutatómunka szempontjából jelentős állománnyal rendelkeznek, megállapodhatnak a könyvtári hálózatokkal, együttműködési körökkel és egyes könyvtárakkal állományuknak kutatási célokra történő kölcsönös rendelkezésre bocsátásáról. A megállapodás kiterjedhet a könyvtári állomány rendszerezésében és feltárásában való együttműködésre. Ehhez azonban a kulturális miniszter (ma művelődési miniszter) és a fenntartó együttes hozzájárulása kell. Sajnos ez a lehetőség néhány kivétellel (pl. a Tiszántúli Ref. Egyházkerület Nagykönyvtárának és a Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának együttműködése Debrecenben) jobbára csak a könyvtárközi kölcsönzések néhány szórványos esetére terjed ki.⁵ Másokkal együtt *Ujszász*

Kálmán professzor is kiemelte és hangsúlyozta az egyházi könyvtárak fontosságát a regionális ellátásban és könyvtári együttműködésben: „A református egyházkerületi könyvtáraknak... figyelembevétele főleg a regionális könyvtári tervezésnél természetes, mivel ezek a könyvtárak (állományuknak szinte kétharmadát kitevő társadalomtudományi, irodalmi és történeti anyagokkal) mindig is igyekeztek kielégíteni egy nagy táj vagy éppen országrész tudományos kutatóinak igényeit. Ez a nyitottságuk nem szűnt meg napjainkban sem, szükségességének mértéke és módja azonban nyilván függ az országrésznek tudományos könyvtárakkal való ellátottságától.”⁶

A felszabadulás után, egészen a hatvanas évekig az egyházi könyvtárakat mély hallgatás vette körül. Az irántuk érdeklődőknek 1945 előtti forrásokhoz kellett visszanyúlniuk, ha az irodalomból akartak megtudni valamit az egyházi könyvtárak sajátosságairól, rejtett értékeiről. A legfontosabb felszabadulás előtti forrás ebben a tekintetben a MAGYAR MINERVA I–IV. kötete, melyek 1900 és 1932 között (1915-től – 1932-ig szünetelt) jelentek meg. A Magyar Minerva évkönyvei számos tévedéssel tarkítva ugyan, de sok fontos adatot hoztak a hazai egyházi könyvtárak (tartalmazva az elszakított területeken lévő könyvtárak adatait is) múltjáról, jelenéről. Megemlítendő *Varga Ottó* tanulmánya, ami átfogóbb igénnyel készült ugyan, de csak a katolikus egyházi könyvtárakkal foglalkozott.⁷

A felszabadulás utáni időszak csendjét és hallgatását *Mátrai* László akadémikusnak az Egyetemi Könyvtár igazgatójának előadása törte meg, amit a református egyházi gyűjtemények 1969. február 5-én tartott szakkonferenciáján mondott el. Az előadás nyomtatásban is napvilágot látott a *Theológiai Szemle* hasábjain.⁸ *Mátrai* László azzal kezdte előadását, hogy az egyházi könyvtárak tudományos szakkönyvtárak ugyan, de fontos közművelődési feladatokat is ellátnak, komoly szolgálatokat téve a magyar művelődéspolitikának. Az egyházi könyvtárak történetileg kialakult állományai nemcsak könyvmúzeumok, – ahogy azt a régi beidegződés tartotta, bár ez a szerep nem lebecsülendő, s a szó maga sem pejoratív értelmű – hanem a mai magyar tudományos élet aktív műhelyei is. A magyar történelem, művelődés- és tudománytörténet kutatója nem hagyhatja figyelmen kívül az egyházi könyvtárak egyedülálló, pótolhatatlan és gazdag anyagát. Kiemelte, hogy az egyházi gyűjtemények munkatársainak be kell kapcsolódnuk a könyv- és könyvtártörténeti kutatásokba, valamint a nagy országos bibliográfiai vállalkozásokba. *Mátrai* László elsőként vetette fel annak a ma már részben megvalósult illetve megvalósuló tervnek szükségességét, hogy fontos lenne egy központilag elkészített kéziratkatalógusban feldolgozni és nyilvánosságra hozni az egyházi könyvtárak kéziratainak anyagát. Befejezésül az akadémikus *Pais* Dezsőt idézte: „*Nekünk nem könyvtártudósokra van szükségünk, hanem tudós könyvtárosokra.*” Kifejtette, hogy egy tudományos könyvtár munkatársa nem attól lesz tudós, hogy a könyvtári munka technikai részét jól megtanulta és begyakorolta (bár ez is szükséges!), hanem attól lesz, hogy valamely tudományos diszciplína elsőrangú szakértője, tehát nem csupán „könyvtáros”, hanem maga is tudományos kutató, s azok egyenrangú társa és segítője, aki csak abban különbözik azoktól, hogy legfeljebb még a könyvtártudományban is jártas.

B. Nagy Ernő 1971-ben rámutatott az egyházi könyvtárak bekapcsolásának szükségességére a magyar könyvtárügy vérkeringésébe. Sürgette az egyházi könyvtárak nem-

zeti értékeinek fokozottabb állományvédelmét és megfelelő elhelyezését, s e munkálatok állami dotációját, valamint az egyházi könyvtárak regionális együttműködését az adott terület állami könyvtárhálózatával, ami segítené a vidéken folyó kutatómunkát s kiegészítené a vidéki könyvtárhálózat eddigi adottságait és lehetőségeit.⁹

A nagyobb nyilvánosság előtt is nyilvánvalóvá lett az, hogy az egyházi könyvtárak az európai és magyar művelődéstörténet olyan dokumentumait őrzik, melyek pótolhatatlanok. Az itt található kódexek, ősnymtatványok, antikvák, RMK-könyvek, kéziratok stb. megőrzése a jövő számára tehát nemcsak a szűkös anyagi viszonyokkal rendelkező egyházak, hanem a magyar állam érdeke, sőt kötelessége is. Ezt az álláspontot tükrözték a muzeális értékek bejelentéséről, központi nyilvántartásba vételéről és védetté nyilvánításáról intézkedő jogszabályok, így az 1/1967. majd az 5/1971. MM számú rendelet. Ily módon megkezdődhetett az az országos jelentőségű feltáró munka, mely bizonyos fázisaiban ma is folyik, s melynek nagyságát és jelentőségét csak utólag, pár év távlatából lehetett felmérni és értékelni. Magyarország 22 katolikus, 5 református, s 1-1 evangélikus, izraelita és görögkeleti (a budai szerb egyház könyvtára) könyvtárára terjedt ki az akció. A legnehezebb feladat a legnagyobb állománnyal rendelkező katolikus (kb. 1,5 millió kötet) és a református (kb. 1 millió kötet) könyvtárakra várt. 1974 végére ill. 1975 elejére befejeződött az egyházi könyvtárak muzeális értékeinek bejelentése, központi nyilvántartásba vétele, és védetté nyilvánítása. Elsőként a református egyház öt könyvtára fejezte be a nemzeti értékek bejelentését, amit *Kókay* György a református egyházi könyvtárak „hagyományos szervezettségének és jelenleg is kiváló műhelyként működő tevékenységének” tulajdonított.¹⁰ A bejelentések alapján 264 középkori kódexet vettek központi nyilvántartásba az egyházi könyvtárak állományából. A bejelentések során a már korábban megjelent ősnymtatvány-katalógus 2637 tételén felül még 60 új ősnymtatvány (incunabulum) került elő, összesen 8202 tétel RMK-t jelentettek be az egyházi könyvtárak, de ez a szám még mindig nem tükrözi a valóságot, mert jelentős RMK-állomány (számos unikummal) lappanghat a plébániákon ill. parókiákon, melynek védelméről, feldolgozásáról és kutatói nyilvánosságra bocsátásáról sajnos így lehetetlen gondoskodni. Ugyanez mondható el az újkori kéziratokról, de a levéltári jellegű anyagokról is. Óriási értékek pusztulnak el, vagy jobb esetben lappanganak az elhagyott parókiákon, s nemzeti múltunk ereklyéi sikkadnak el a lelkészek, gondnokok és egyháztagok nemtörődömsége vagy hozzánemértése miatt.

A 16. századi külföldi nyomtatványokból, az antikvákól 1975-ig 19 766 kötetet vettek országos nyilvántartásba az egyházi könyvtárak állományából. Erre az időszakra az újkori kéziratok számát is 10 000 egységgel sikerült gyarapítani.¹¹ Egyházi gyűjteményeink aktívan részt vettek és vesznek az OSZK RMNY (Régi Magyar Nyomtatványok) csoportjának irányítása alatt folyó bibliográfiai munkálatokban. A Régi Magyarországi Nyomtatványok eddig megjelent két kötete (I. k.: 1479–1600. Bp., 1971. II. k.: 1601–1635. Bp., 1983.) az együttműködés eredményeként tartalmazza az egyházi könyvtárak régi magyar nyomtatványanyagát. A 18. századi magyarországi nyomtatványok nyilvántartásba vétele 1974-ben indult meg, s ekkor ismét komoly feladat várt az egyházi könyvtárak szakembereire. *Borsa* Gedeon az előkészítő munkák során kifejezésre juttatta, hogy „... elengedhetetlenül szükséges a többségükben jelentékeny történelmi hagyománnyal

rendelkező magyarországi egyházi gyűjtemények ilyen jellegű anyagának feltárása is. Ezzel a tudományos kutatás szempontjából igen fontos nyomtatványok ezreit lehetne hozzáférhetővé tenni.”¹²

Az egyházi könyvtárak állandó részvétele az országos hungarika-programban tehát azt is jelenti, hogy az egyházi tudományos könyvtárak komoly szerepet vállaltak és válnak újjászerveződő retrospektív nemzeti bibliográfiánk létrehozásában.¹³

1974 végén, az MTA Irodalomtudományi Intézetének 18. századi kutatócsoportja rendezésében megtartott vitaulésen elismerést és egyetértést váltott ki az a tervjavaslat, hogy szükséges lenne az egyházi könyvtárak újkori kéziratainak teljes feltárása és hozzáférhetővé tétele, s egy központi kataszter létrehozása.¹⁴ A feldolgozás elvi és gyakorlati szempontjait elsőként *Berlász Jenő* foglalta össze az OSZK KMK kiadásában megjelent írásában.¹⁵ Aztán az 1850 előtti újkori kéziratok katalogizálási munkálatainak elvégzéséhez, az egységes feldolgozási szabályok érvényesítése végett az OSZK kiadott gyakorlati útmutatót is.¹⁶ Az egyes kiadványok megjelenítésére szintén nemzeti könyvtárunk vállalkozott, és sorozatot indított az elkészült kéziratkatalogusok közzétételére, a *Magyarországi egyházi könyvtárak kéziratkatalogusai* címmel. A sorozat elsőként megjelent darabja éppen a legnagyobb református könyvtár, a Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárának (Debrecen) kéziratkatalogusa volt (1979.). Nyomatásban eddig megjelent már a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár (1981) és a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday könyvtárának (1984) kéziratkatalogusa. A Tiszáninneni Református Egyházkerület (Sárospatak) és a Dunántúli Református Egyházkerület (Pápa) Nagykönyvtárának katalogusai elkészültek és megjelenésükre várnak. A többi egyházi gyűjtemény nagy részében szintén befejeződtek a katalogizálási munkák, néhány könyvtárban pedig jelenleg folynak.*

A Népművelési Propaganda Iroda kiadásában 1974-ben megjelent a *Régi könyvek és kéziratok* c. hiánypótló szakmunka, melyben néhány egyházi könyvtár felelős vezetőjének tanulmánya is napvilágot látott az egyházi könyvtárakról.¹⁷ Az ebben közölt írások a korábbi években már megjelentek a *Könyvtári Figyelő* hasábjain.¹⁸ Az egyházi könyvtárak problémáiról az elhelyezés és az állományvédelem égető kérdéseiről talán *Kovách Zoltán* cikke árult el a legtöbbet.¹⁹ A könyvtári polcok beteltek, s az állandó gyarapodás elhelyezése szinte lehetetlen helyzetet teremt a könyvtárak számára. Az állomány védelme nem kellőképpen megoldott a szűz, a penész, a por, a nedvesség ellen. A restaurálási munkálatok az OSZK, s részben az Országos Levéltár és az Iparművészeti Múzeum laboratóriumaiban 1972-től a Kulturális Minisztérium (Művelődési Minisztérium) támogatásával folynak, de ezek csak a legsürgősebb esetekre, és a legnagyobb értékű könyvekre ill. kéziratokra terjedhetnek ki. Jelentős gond a megfelelő szakembergárda hiánya. *Kovách Zoltán* hangsúlyozta az egyházi könyvtárakban jelentkező kutatási nehézségeket, a kutató- és olvasótermek aggasztó helyhiányát, vagy azok teljes hiányát. Az egyházi könyvtárak azonban ilyen nehéz, anyagilag, technikailag egyaránt szűkös körülmények között is önfeláldozó munkával igyekeznek megőrizni, szakmailag kutathatóvá tenni, s nyilvánosságra hozni értékeiket.

* Időközben megjelent a Sárospataki Református Gyűjtemény (1986), az Egri Főegyházmezei Könyvtár (1986), valamint a Pápai Református Gyűjtemény (1987) kéziratkatalogusa. (A szerk.)

Kovács Zoltán gondolatmenetéhez kapcsolódóan elmondhatjuk, hogy az utóbbi években lényegesen javult az egyházi gyűjtemények anyagi ellátottsága és önállósága, azonban a nagyobb mérvű szakmai-technikai előrehaladáshoz, a fennálló problémák végleges leküzdéséhez, a lehetőségek még mindig roppant korlátozottak és csekélyek.

Nem kielégítő az egyházi könyvtárak közötti együttműködés sem, s az állami könyvtárakkal való együttműködés terén ugyancsak vannak pótolni valók.

Úgy érezzük, hogy az egyházi könyvtárak tényleges, állandó és konkrét módszertani gondozása sem teljesen megoldott, hisz az egyházi gyűjtemények irányító szerveinek munkája – érthető okokból – erre nem terjedhetnek ki. Idejüket leköti a felügyelettel, irányítással, s az érdekek biztosításával kapcsolatos ezernyi tennivaló és adminisztráció. A nemzeti könyvtár (OSZK) szakmai és módszertani felügyelete, az ismert problémák miatt szintén csak formális és időszakos, egyes vagy bizonyos esetekre korlátozódik. Szükség lenne tehát az egyes egyházakban működő szakemberekből álló egyházi bizottságok létrehozására, amelyek például a Gyűjteményi Tanács, Gyűjteményi Központ stb. irányításával tényleges módszertani felügyeletet, gondozást tudnának végezni, s szervezői, létrehozói lehetnének az egységes, egyházon belüli, vagy akár egyházankénti szakirodalmi tájékoztatásnak s egyéb tudományos igényű munkálatnak. Szükség lenne egy gyűjteményi évkönyv rendszeres megjelenítésére, akár összegyázi szinten, akár külön egyházanként, amely összefoglalná az egyházi könyvtár-levéltár-múzeumügy évi eredményeit, s értékes tanulmányokkal manifesztálná azok hatékony és formáló jelenlétét a magyar közművelődésben.

Véglegesen meg kellene oldani azt a problémát, hogy a ma is egyedülálló külföldi dokumentumokkal gyarapodó egyházi könyvtáraknak ne kelljen állandóan a bénító helyhiány lidércnyomásával küzdeniük.

A IV. Országos Könyvtárügyi Konferencia (1981) előkészületi dokumentumai kifejezésre juttatták azt az óhajtást, hogy a „... nemzeti múltunk, történelmi hagyományaink fontos értékeit őrző egyházi könyvtárak kapcsolódjanak be a könyvtári-szakirodalmi rendszer tevékenységébe, hogy a gyűjteményeikben felhalmozódott értékek a kutatás számára könnyebben hozzáférhetővé váljanak. Fontos tudományos és kulturális érdek, hogy e könyvtárak vegyenek részt a területi könyvtárközi együttműködési körök munkájában. A közkönyvtárak és fenntartóik nyújtsanak további segítséget az egyházi könyvtári gyűjtemények értékes darbjainak restaurálásához, megóvásához, a gyakrabban használt, valamint a ritka, különleges értékes kötetek mikrofilmzéséhez, az állomány használatát elősegítő katalógusok építéséhez. Szervezetten kell gondoskodni az egyházi könyvtárosok képzéséről és továbbképzéséről is.²⁰ Ezt a célt szolgálta az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központja által 1972-ben és 1983-ban, az egyházi könyvtárak munkatársait is bevonó, régi könyvek kezelésével és tudnivalóival foglalkozó két tanfolyam. Köztudott, hogy az utóbbi időben több teológiai diplomával rendelkező egyházi könyvtáros végezhetett el az ELTE kiegészítő könyvtár szakát, de a szakemberek száma az egyházi gyűjteményekben még mindig aggasztóan alacsony, pedig a könyvtári élet egészében beállott változások, s a könyvtári munka tudományos jellege egyenesen megköveteli azt, hogy a teológiai végzettség mellé egyetemi szakvégzettség is járuljon. Erőteljesebben kellene érvényt szerezni annak, hogy az egyházi gyűjtemények munka-

társainak csak olyanokat alkalmazzanak, akik felsőfokú végzettséggel rendelkeznek (egyetem vagy főiskola), s emellett a teológiát végzettek ill. a nem könyvtáros végzettséggel rendelkezők kötelesek legyenek elvégezni az egyetemi könyvtár szakot. A csak könyvtárosi végzettséggel rendelkezők pedig olyanok legyenek, akik esetleg hajlandók elvégezni a teológia levelező tagozatát, hogy ezzel a teológiai tudományokban is jártassá váljanak.

Mindez találkozik pl. a Magyarországi Református Egyház Törvénykönyvének 1967. évi III. törvénycikke 6. részének („A gyűjtemények munkatársai”) állásfoglalásával: 45. § (1) „A gyűjtemények munkatársául olyan főiskolai végzettségű és lehetőleg lelkészi képesítésű egyháztagot kell alkalmazni, akinek megvan a kívánt szakképzettsége vagy tudományos, ill. szakmai munkásságánál fogva alkalmasnak minősül a gyűjteményi szolgálatra.”

Az egyházi könyvtárak közművelődési tevékenysége, s e tevékenységet és annak hatását befolyásoló negatív és pozitív tényezők sokkal összetettebbek annál, hogy egy ilyen írás keretében mindenre kiterjedő, átfogó képet rajzolhassunk. Ennek ellenére talán sikerült felvillantatnunk valamit az egyházi könyvtárak szingardagságából, ezerarcúságából, s a közfigyelmet problémáikra, gondjaikra irányítani.

JEGYZETEK

1. Könyvtári szolgálat jogi szabályozása. III/1–2. Bp., 1980. NPI.
2. A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1976/15. sz. törvényerejű rendelete a könyvtárakról.
3. U.o. 23. §
4. U.o. 31. §
5. KÓKAY György: Egyházi könyvtárak Magyarországon (595–598 p.) Könyvtáros 1975/10. 598. p.
6. ÚJSZÁSZY Kálmán: A magyarországi református egyházi könyvtárak jelentősége a tudományos kutatás szempontjából. In: Régi könyvek és kéziratok Bp., 1974. NPI. (241–245 p.) 241 p.
7. VARGA Ottó: A régi egyházi könyvtárak. Magyar Könyvszemle 1937. 12–18 p.
8. Theologiai Szemle 1969/7–8. 234–238. p.
9. B. NAGY Ernő: A regionális együttműködés és az egyházi könyvtárak. Könyvtáros 1971. 382–386 p.
10. KÓKAY György: Az egyházi könyvtárak helyzete és a tudományos kutatás. 214–215 p. In: *Kókay Gy.: Könyv, sajtó és irodalom a felvilágosodás korában.* Bp., 1983. Akadémiai K. (213–219 p.) Ugyanezt ld.: Könyvtári Figyelő 1975. 189–196 p. Ld. még: *Kókay Gy.: Egyházi könyvtárak Magyarországon.* Könyvtáros 1975/10. 595–598 p.

11. KÓKAY György: Az egyházi könyvtárak helyzete és a tudományos kutatás. 216–217 p. In: Könyv, sajtó és irodalom a felvilágosodás korában. Bp., 1983. Akadémiai K.
12. BORSA Gedeon: Megkezdődött a 18. századi magyarországi nyomtatványok nyilvántartásba vétele. Könyvtáros 1974/1. 9–11 p.
13. KÓKAY György: Az egyházi könyvtárak helyzete... 218 p. In: Könyv, sajtó és irodalom... Bp., 1983. Ld. még: KÓKAY György: Hungarika-program és a tudományos együttműködés. (635–638 p.) Könyvtáros 1977/11.
14. KÓKAY György: Az egyházi könyvtárak helyzete... 218 p.
15. BERLÁSZ Jenő: Tájékoztató a kéziratári gyűjtőkorról, rendszerezésről és a kézirat-katalógusok sajtó alá rendezéséről. Bp., 1975. 1–22 p.
16. Útmutató a kéziratok katalogizálásához. (sokszorosítvány) 1–3 p.
17. KOVÁCH Zoltán: A magyarországi katolikus egyházi könyvtárak jelentősége a tudományos kutatás szempontjából. 227–236 p. UJSZÁSZY Kálmán: A magyarországi református egyházi könyvtárak jelentősége a tudományos kutatás szempontjából. 237–247 p. PAPP Ivánné: A magyarországi evangélikus egyház könyvtárai és a tudományos kutatás. 249–255 p. SCHEIBER Sándor: A magyar izraeliták országos könyvtára. 257–263 p. In: Régi könyvek és kéziratok. Bp., 1974. NPI.
18. Ujszászy cikke. Könyvtári Figyelő 1972. 195–205 p. Scheiber cikke. Könyvtári Figyelő 1973. 170–175 p. Kovách Zoltán cikke. Könyvtári Figyelő 1973. 313–321 p. Papp Ivánné cikke. Könyvtári Figyelő 1974. 132–140 p.
19. Kovách Z.: i.m. 233–234 p.
20. Könyvtártudományi tanulmányok. A IV. Országos Könyvtárügyi Konferencia 1981. Dokumentumgyűjtemény. Bp. (1984.) Múzsák. 44 p. (Már az 1976. évi III. Országos Könyvtárügyi Konferencia is hangsúlyozta az egyházi könyvtárak bevonását az együttműködési körökbe.)